

ÇOCUK VE ERGENLERDEKİ KORKULARLA, KAYGI İLE DEPRESYON DÜZEYLERİ VE FİZİKSEL KÖTÜYE KULLANIM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Halime Aslan * Nazan Alparslan**

ÖZET

Amaç: Bu çalışmada çocuk ve ergenlerdeki korkuların sosyodemografik değişkenler, fiziksel kötüye kullanım öyküsü, depresyon ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. **Yöntem:** Çalışmaya katılan 467 ilk ve ortaokul öğrencisine Korku Tarama Ölçeği, Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği, Çocuklar İçin Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri ve Fiziksel Kötüye Kullanım Tarama Formu uygulanmıştır. **Sonuç:** Kızlarda korkular daha yoğun ve yaygındır. Korku yoğunluğu ve yaygınlığı yalnızca erkeklerde yaşla birlikte azalma göstermektedir. Korku düzeyleri ile depresyon, kaygı ve fiziksel kötüye kullanım öyküsü arasında belirgin ilişki vardır. Ergenlerde toplumsal olarak değerlendirilmeye ilgili korkular, çocuklarda ise ölüm ve tehlikeyle ilgili korkular daha yaygındır. Anne-babadan ayrılık korkuları her yaşta, sosyoekonomik düzeyde ve cinsiyette görülen en yoğun korkulardır. **Tartışma:** Sonuçlar kültürümüzdeki çocuk yetiştirme biçimleri ve cinsiyete yüklenen değerlerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Korku, çocukluk, ergenlik, depresyon, kaygı, fiziksel kötüye kullanım

SUMMARY

THE RELATIONSHIPS BETWEEN THE FEARS AND LEVELS OF ANXIETY AND DEPRESSION, AND PHYSICAL ABUSE AMONG CHILDREN AND ADOLESCENTS

Objective: The relationships between the fears and sociodemographic variables, levels of anxiety and depression, and physical abuse were investigated in children and adolescents. **Method:** Fear Survey Schedule for Children, Children's Depression and State-Trait Anxiety Inventories, a form for screening physical abuse were given to 467 elementary school students. **Result:** Fears were found to be more prevalent and intensive among girls. The prevalence and intensity had correlations with age only among boys. The levels of depression, anxiety and physical abuse showed significant associations with the levels of fear. The levels of social-evaluative fears tended to be higher in adolescents, whereas the levels of danger and death fears tended to be higher in children. The fears about separation from the parents were found to be most intensive fears in each socioeconomic-level, age and gender. **Discussion:** Results were explained according to child-rearing practices and gender-role attributions in our culture.

Key words: Fear, childhood, adolescence, depression, anxiety, physical abuse.

GİRİŞ

Günümüzde çocukların gelişimleri boyunca çeşitli korkular yaşadıkları, korkuların içeriğinin yaş, gelişim evreleri, cinsiyet ve topluma göre değişiklik gösterse de korkunun işlevinin değişmediği; korkunun herhangi bir tehlike ya da tehdide karşı koruyucu işlevi olup, mantıklı ve uygun bir davranış biçimi geliştirmeyi ve savunma düzeneklerini harekete geçirmeyi sağladığı bildirilmektedir (Dellisch 1991). Korku, çocuk ya da ergenin herhangi bir durumdaki olası tehlikenin ya da tehdidin ayırında olması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu da çocuğun çevresindeki

olası "tehlike" ya da "tehdidi" anlama ve tanımayla ilgili bilişsel kapasitesindeki gelişmeye bağlıdır. Korku tam olarak denetlenemeyen ya da anlaşılabilen bir duruma ya da bir şeye karşı kendini koruma tepkisi olarak tanımlanmaktadır (Dong ve ark. 1994).

Çocukluk ve ergenlikteki korkuların yaşa, bilişsel gelişime, cinsiyete ve toplumdaki topluma ayrımlıklar gösterdiği bildirilmektedir (Dong ve ark. 1994, Ginsburg ve Silverman 1996). Çocuklarda daha çok hayvan, karanlık ve ayrılık korkuları görülürken, ergenlikte eleştirilme ve yetersizlik korkuları görülmektedir; çocuk büyüdükçe anne babanın ve toplumun sorunlarına ortak olup,

* Doç. Dr., KSÜ Tıp Fakültesi Psikiyatri AD, K. Maraş

** Prof. Dr., ÇÜTF Biyoistatistik AD, Adana.

benzer korkuları yaşamaya başlamaktadır (Dong ve ark. 1994, Ollendick ve King 1991, Ginsburg ve Silverman 1996, Erol ve Öner 1999). Fiziksel olarak zarar görme ya da yaralanma korkularının erken yaşlarda daha sık olsa da tüm çocukluk ve ergenlik döneminde sürdüğü bildirilmektedir (Ollendick ve King 1991). Batıda en yoğun görülen korkular ölümle ilgiliyken, doğulu toplumlarda bilinmeyenden korku daha yoğundur (Dong ve ark. 1994, Ginsburg ve Silverman 1996). Cinsiyete göre bakıldığında ise kız çocukların erkeklere göre daha çok sayıda ve daha yoğun korku gösterdiği belirlenmiştir (Erol ve ark. 1990, Ollendick ve King 1991, Erol ve ark. 1997). Bu ayrılık daha çok cinsiyete özgü toplumsallaşma farklılıklarına bağlanmıştır (Ollendick ve King 1991, Shore ve Rapport 1998).

Çocukluk ve ergenlikteki korkuların çocuğu yaşa özgü ve geçici olsa da kimi korkular aşırı yoğunlukta ve kalıcı olup zamanla geçmeyebilmekte, kalıcı korkuların çocuklukta depresyon ve kaygıyla ilişkili olduğu ileri sürülmektedir. Bu çocuklar çevrelerindeki olaylar üzerinde denetimleri olmadığı düşünmekte, kendilerini etkisiz ve yetersiz duyumsamaktadırlar (Dong ve ark. 1994). Yapılan çalışmalar çocuk ve ergenlerde korku yoğunluğunun depresyon ve kaygı düzeyleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir (Ollendick ve Yule 1990, Ollendick ve ark. 1991).

Ülkemizde fiziksel olarak kötüye kullanılan çocuklardaki ruhsal sorunların araştırıldığı bir çalışmada, bu çocuklarda sık görülen ruhsal sorunların başında korkuların (% 34.4) geldiği belirlenmiştir. Bu çalışmada çocuğun ailedeki herhangi birinin fiziksel olarak kötüye kullanımına tanık olup olmamasının da ruhsal sorunlarda önemli olduğu bildirilmiştir (Bilir ve ark. 1991). Yurt dışı çalışmalarda da aile içi şiddete tanık olan çocukların, kendileri bu şiddete uğramasalar da, duygusal ve davranışsal sorunlar gösterdiği belirtilmektedir (Fantuzzo ve ark. 1997).

Bu verilerden yola çıkarak bu çalışmada:

1- Korku yaygınlığı ve yoğunluğunun yaş, cinsiyet, anne baba eğitimi, sosyoekonomik durum, çocukluk ya da ergenlik çağında bulunma gibi kimi sosyodemografik değişkenlerle ilişkisi,

2- Çocuk ve ergenlerde korku yaygınlığı ve yoğunluğu ile depresyon, kaygı düzeyleri ve fiziksel kötüye kullanım öyküsü arasındaki ilişki,

3- Çocukluk ya da ergenlik çağında olma, cinsiyet ve sosyoekonomik duruma göre en yoğun korkuların belirlenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Gerekli izinler alındıktan sonra, Adana ili merkezinde bulunan bir devlet ve bir özel ilkokul ile ortaokulun 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıflarından seçkisiz örnekleme yoluyla birer sınıf seçilmiş; seçilen sınıflardaki öğrenciler araştırmaya alınmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilere çalışmanın niteliği açıklanmış, anket formlarında kimliğini gösterebilecek herhangi bir kaydın istenmediği ve yazılmaması özellikle belirtilmiştir. Örneklem yaş aralığı 9-15, yaş ortalaması 12.4±1.6 olan 467 çocuk ve ergenden oluşmaktadır. Devlet okulunun düşük ve orta, özel okulun yüksek sosyoekonomik düzeyi örnekleyeceği düşünülmüştür. Örneklemle ilgili sosyodemografik özellikler tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Örneklem sosyodemografik özellikleri

	N	%
Cinsiyet		
Erkek	247	52.9
Kız	220	47.1
Okul		
Devlet	296	63.4
Özel	171	36.6
Kardeş sırası		
İlk	180	38.5
Ortanca	111	23.8
En küçük	176	37.7
Anne eğitimi		
Yok	24	5.1
İlkokul	174	37.3
Ortaokul	71	15.2
Lise	137	29.3
Yüksek okul	61	13.1
Baba eğitimi		
Yok	2	0.4
İlkokul	127	27.2
Ortaokul	75	16.1
Lise	124	26.6
Yüksek okul	139	29.8
Fiziksel kötüye kullanım		
Yok	220	47.1
Var	247	52.9
Aile içi şiddete tanık olma		
Yok	373	79.9
Var	94	20.1
Yaş aralığı		
≤ 11 yaş	158	33.8
> 11 yaş	309	66.2

Çalışmada kullanılan ölçekler

1- Sosyodemografik veri toplama formu: Tarafımızdan hazırlanan bu formda öğrencinin yaşı, okulu, kardeş sayısı ve sırası, anne baba eğitimi ile ilgili sorular yer almaktadır.

2- Korku Tarama Ölçeği Çocuk Formu (KTÖ): 110 maddeden oluşan beş basamaklı likert tipi bir öz bildirim ölçeğidir. Ölçekten iki tür puan elde edilmektedir; birincisi yoğunluk puanı olup her maddenin 1-5 arasında değişen yoğunluk derecelerinde, ölçeğin tümünden elde edilen toplam puanı göstermektedir. Toplam yoğunluk puanı ölçekteki korku maddelerinin ne derecede korku uyandırdığını belirtmektedir. İkincisi ise yaygınlık puanıdır; bu puan işaretleme derecesi ne olursa olsun, toplam kaç maddede korku belirten seçeneklerde en az birinin işaretlendiğinin hesaplanmasıdır. Özgün biçimi Yule (1987) tarafından geliştirilmiş, ancak yayınlanmamıştır (aktaran: Erol ve ark. 1990). Ülkemizde geçerlik, güvenilirlik ve gecekondü kesmine ilişkin norm çalışması yapılmıştır. Ancak bu çalışmadaki veriler 8-12 yaş aralığındaki çocuklar için geçerlidir (Erol ve ark. 1990). Araştırmamıza katılan öğrencilerin yaş aralığı ise 9-15'dir; bu nedenle ölçeğin bu yaş aralığındaki güvenilirliği Cronbach alfa katsayısı ile sınanmış, alfa 0.97 olarak bulunmuştur.

3- Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği (ÇDÖ): Ülkemizde geçerlik ve güvenilirlik çalışması Öy (1991) tarafından yapılmıştır.

4- Çocuklar İçin Durumluk (ÇDKE) ve Sürekli Kaygı Envanteri (ÇSKE): Ülkemizde geçerlik ve güvenilirlik çalışması Özusta (1995) tarafından yapılmıştır. Her ne kadar ölçeğin güvenilirlik çalışması 9-12 yaş çocuklarında yapıldıysa da 12 yaşından büyük çocukların erişkin kaygı ölçeğini anlamakta güçlük çekmeleri nedeniyle 17 yaşa kadar kullanılmaktadır (Öy ve ark. 1995).

5- Anne baba tarafından fiziksel olarak kötüye kullanılmayı tarama formu (FKK): Fiziksel kötüye kullanım, çocuğun anne, baba ya da bakımından sorumlu diğer erişkin kişiler tarafından değişik şiddette (izler, çürükler, çukuk, kırık) fizik-

sel olarak cezalandırılması ya da yaralanması olarak tanımlanmaktadır (Kazdin ve ark. 1985). Çocuğa anne baba tarafından uygulanan fiziksel kötüye kullanımı ve düzeyini belirlemeye yardımcı olması amacıyla, bu konudaki kaynaklar gözönünde bulundurularak, tarafımızdan hazırlanan 5 maddelik bir formdur (Ek1). Her madde "hiçbir zaman", "nadiren", "bazen" ve "çoğu zaman" olarak değerlendirilmekte ve 0-3 arasında puanlanmaktadır. 6. madde olarak çocuğun evdeki diğer bireylere uygulanan şiddete tanık olup olmadığını soran bir ifade yer almaktadır. Yanıtlar likert tipi işaretlenen 5 madde üzerinde değerlendirilmiş, 6. madde "evet" ya da "hayır" olarak yanıtladığı için puanlama dışı tutulmuştur. Dolayısıyla alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek 15'tir. Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı yine bu 5 madde üzerinden hesaplanmış, alfa 0.73 bulunmuştur.

Veriler spss-x for Windows paket programında t-testi, Pearson korelasyon analizi ve tek yönlü varyans analizi ile değerlendirilmiş, ölçek güvenilirlikleri Cronbach alfa katsayısı ile sınanmıştır.

BULGULAR

Çalışmada kullanılan ölçeklerin alt ve üst sınırları ile ortalamaları tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Ölçeklerin alt-üst sınırları ve ortalamaları

	Alt sınır	Üst Sınır	Ortalama	SS
K-yoğun	110	457	217.5	67.7
K-yaygın	0	102	47.2	23.9
ÇDÖ	0	60	12.0	8.2
ÇDKE	20	59	32.5	6.8
ÇSKE	20	58	35.8	7.1
FKK	0	13	1.4	1.9

KTÖ'de 110 madde dışında kalan "diğer" maddesine 25 (%5.4) öğrenci yanıt vermiştir; burada belirtilen diğer korkular tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3: Diğer korkular

Korku türü	N	%
Tecavüze uğramak	5	1.1
Allah	5	1.1
Cinler	3	0.6
Üvey çocuk olmak	2	0.4
Karanlık	1	0.2
Rezil edilmek	1	0.2
Arkadaşlarından ayrılmak	1	0.2
Hırsızlığa uğramak	1	0.2
Annesi tarafından öldürülmek	1	0.2
Küçümsenmek	1	0.2
Karşı cins	1	0.2
Aniden hastalanmak	1	0.2
İhanete uğramak	1	0.2
Öğretmenden dayak yemek	1	0.2

Korku yoğunluğu ve yaygınlığı ile diğer ölçek puanları arasındaki korelasyonlar tablo 4'dedir.

Tablo 4: Korku ve yoğunluğu ve yaygınlığı ile yaş ve diğer ölçekler arasındaki korelasyonlar

	K-yoğun	K-yaygın
Yaş	R: 0.13*	R: -0.13*
ÇDÖ	R: 0.13*	R: 0.13*
ÇDKE	R: 0.12 ^{AD}	R: 0.12 ^{AD}
ÇSKE	R: 0.26**	R: 0.37*
FKK	R: 0.13*	R: 0.13*

AD: p>0.05 *p<0.01 **p<0.001

Sosyodemografik değişkenlerle ilişkilere bakıldığında, cinsiyete göre gerek korku yoğunluğu gerekse korku yaygınlığı belirgin farklılık göstermektedir; kızlarda korkular daha yoğun ve yaygındır (Tablo 5). Anne eğitimine (F: 2.7, sd:2, p>0.05), baba eğitimine (F:1.4, sd:2, p>0.05) ve kardeş sırasına (F:0.3, sd:2, p>0.05) göre korku yoğunluğu ve yaygınlığı puanları belirgin farklılık göstermemektedir. Anne ve baba eğitimi incelenirken eğitimi olmayanlarla ilkökul çıkışlı olanlar, ortakokul çıkışlı olanlarla lise çıkışlı olanlar birlikte ele alınmıştır. Pearson korelas-

yon analizine göre yaşla hem korku yoğunluğu hem de yaygınlığı azalmaktadır (Tablo 4). Ancak cinsiyete yaş ilişkisine bakıldığında, erkeklerde yaşla korku yoğunluğu (r:-0.20, p<0.01) ve yaygınlığı (r:-0.19, p<0.01) arasında negatif korelasyon varken, kızlarda bu ilişki belirlenmemiştir (r:-0.09, p>0.05, r:-0.10, p>0.05).

Tablo 5: Cinsiyete göre yaş ve ölçek puanlarının ortalamaları

	Erkek		Kız		Analiz t-testi
	Ortalama	SS	Ortalama	SS	
Yaş	12.3	1.6	12.4	1.6	0.1 ^{AD}
K-yoğun	188.4	51.4	250.1	68.9	11.0****
K-yaygın	37.8	21.5	57.7	22.0	10.0****
ÇDÖ	12.1	8.8	12.0	7.6	0.04 ^{AD}
ÇDKE	32.1	6.6	32.9	7.1	1.4 ^{AD}
ÇSKE	34.9	7.0	36.8	7.0	2.9***
FKK	1.4	1.7	1.4	2.1	0.08 ^{AD}

AD: p> 0.05 ***: p<0.005 ****: p<0.001

İki okulun öğrencilerin korku yoğunluğu ve yaygınlığı benzerdir (Tablo 6).

Tablo 6: Okul türüne, anne babanın uyguladığı fiziksel kötüye kullanıma, aile içi fiziksel şiddete tanık olup olmamaya ve çocukluk ya da ergenlik döneminde olmaya göre korku puanları.

OKUL	Devlet		Özel		Analiz t-testi
	Ortalama	SS	Ortalama	SS	
K-yoğun	218.9	67.7	215.0	67.8	0.6 ^{AD}
K-yaygın	48.3	23.7	45.2	24.1	2.3 ^{AD}
FKK	Olmayan		Olan		Analiz t-testi
	Ortalama	SS	Ortalama	SS	
K-yoğun	211.4	69.3	222.9	65.8	1.8*
K-yaygın	43.5	23.9	50.5	23.5	3.2****
TANIK	Olmayan		Olan		Analiz t-testi
	Ortalama	SS	Ortalama	SS	
K-yoğun	214.6	66.8	228.7	70.1	1.8*
K-yaygın	46.0	23.5	52.1	24.7	2.2**
YAŞ AĞIRLIĞI	≤11 yaş		>11 yaş		Analiz t-testi
	Ortalama	SS	Ortalama	SS	
K-yoğun	225.4	64.4	213.4	69.0	1.8*
K-yaygın	51.3	23.2	45.1	24.0	2.6***

AD: p> 0.05 *: p = 0.07 **: p<0.05 ***:p<0.01 ****: p<0.005

Anne babaları tarafından hiçbir zaman fiziksel kötüye kullanıma uğramadıklarını belirten çocuklarla, herhangi bir fiziksel kötüye kullanıma uğradığını belirten, yani FKK puanı 1 ve üzerinde olan öğrenciler karşılaştırıldığında, korku yoğunluk puanları belirgin farklılık göstermezken, korku yaygınlığının farklılık gösterdiği bulunmuştur (Tablo 6). Benzer biçimde, aile içinde herhangi bir şiddete tanık olduğunu bildiren öğrencilerin tanık olmayanlara göre, korku yoğunlukları belirgin olarak farklı olmayıp, korku yaygınlıkları farklıdır (Tablo 6).

Öğrenciler çocuk (11 yaş ve altı) ve ergen (12 yaş ve üzeri) olarak iki gruba ayrılıp incelendiğinde, korku yoğunluğu puanları belirgin farklılık göstermezken, korkuların çocuk yaş grubunda daha yaygın olduğu görülmüştür (Tablo 6).

En yoğun 10 korku cinsiyete (Tablo 7), okula (Tablo 8) ve yaşa (Tablo 9) göre ilgili tablolarda yer almaktadır.

Tablo 7: Cinsiyete göre en yoğun on korkunun dağılımı

ERKEKLERDE	Ortalama	SS
Annemin ölümünden	4.2	1.4
Babamın ölümünden	4.1	1.5
Ailedeki birinin ölmesinden	3.5	1.7
Cehennemden	3.3	1.8
Anne-babamdan ayrılmaktan	3.1	1.7
Dini bir kuralı çiğnemekten	2.9	1.7
Ölmekten	2.7	1.7
Ateşli silah ile vurulmaktan	2.7	1.7
Evlat edinilmiş olmaktan	2.7	1.7
Havasızlıktan, dumandan boğulmaktan	2.6	1.7
KIZLARDA		
Annemin ölümünden	4.5	1.1
Babamın ölümünden	4.3	1.3
Ailedeki birinin ölmesinden	4.2	1.4
Cehennemden	4.1	1.5
Anne-babamdan ayrılmaktan	3.7	1.7
Çıplak görülmekten	3.7	1.6
Ölüden	3.6	1.6
Okuldan zayıf not almaktan	3.6	1.6
Ateşli silah ile vurulmaktan	3.6	1.6
Kaçılmaktan	3.4	1.5

Tablo 8: Okul türüne göre en yoğun on korkunun dağılımı

DEVLET OKULU	Ortalama	SS
Annemin ölümünden	4.2	1.3
Babamın ölümünden	4.2	1.4
Ailedeki birinin ölmesinden	3.8	1.6
Cehennemden	3.7	1.7
Anne-babamdan ayrılmaktan	3.3	1.6
Dini bir kuralı çiğnemekten	3.2	1.6
Ölmekten	2.7	1.7
Okulda zayıf not almaktan	3.1	1.6
Ateşli silah ile vurulmaktan	3.1	1.6
Çıplak görülmekten	3.0	1.7
Evlat edinilmiş olmaktan	2.7	1.7
ÖZEL OKUL		
Annemin ölümünden	4.5	1.1
Babamın ölümünden	4.3	1.4
Ailedeki birinin ölmesinden	3.9	1.6
Cehennemden	3.6	1.7
Anne-babamdan ayrılmaktan	3.5	1.7
Dini bir kuralı çiğnemekten	3.1	1.7
Ölmekten	3.1	1.7
Ateşli silah ile vurulmaktan	3.1	1.7
Çıplak görülmekten	3.0	1.7
Ölüden	3.0	1.5

Tablo 9: Çocukluk-ergenlik çağına göre en yoğun on korkunun dağılımı

ÇOCUKLUK ≤ 11 YAŞ	Ortalama	SS
Annemin ölümünden	4.5	1.1
Babamın ölümünden	4.3	1.3
Cehennemden	4.0	1.5
Ailedeki birinin ölmesinden	3.9	1.5
Anne-babamdan ayrılmaktan	3.6	1.6
Ölmekten	3.6	1.7
Ateşli silah ile vurulmaktan	3.4	1.6
Ölüden	3.3	1.7
Evlat edinilmiş olmaktan	3.3	1.6
Dini bir kuralı çiğnemekten	3.3	1.6
ERGENLİK > 11 YAŞ		
Annemin ölümünden	4.2	1.3
Babamın ölümünden	4.2	1.4
Ailedeki birinin ölmesinden	3.8	1.6
Cehennemden	3.5	1.7
Anne-babamdan ayrılmaktan	3.2	1.7
Dini bir kuralı çiğnemekten	3.1	1.7
Çıplak görülmekten	3.1	1.7
Ateşli silah ile vurulmaktan	3.0	1.7
Sınavda başarısız olmaktan	3.0	1.6
Okulda zayıf not almaktan	3.0	1.6

TARTIŞMA

Bu araştırmamızın sonuçları çocukluk ve ergenlik çağındaki korku yoğunluğu ve yaygınlığının sosyoekonomik durum, anne-baba eğitimi ve kardeş sırasına göre ayrılıklar göstermemesine karşın, cinsiyete ve yaşa göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Kızlarda ve çocukluk çağında korku yaygınlığı ve yoğunluğu puanları daha yüksektir. Bu bulgu birçok çalışmanın sonuçlarıyla uyumludur (Erol ve ark. 1990, Ollendick ve ark. 1996, Erol ve ark. 1997, Shore ve Rapport 1998). Yaşla korkuların azalması daha çok bilişsel gelişmeyle açıklanırken, cinsiyete göre farklılık korkuların edinilmesindeki cinsiyet farklılıklarına bağlanmaktadır. Çalışmalar korkuların erkek çocuklarında doğrudan koşullanma yoluyla, kız çocuklarında daha çok bilgilenme-öğrenme yoluyla ortaya çıktığını desteklemektedir (Ollendick ve King 1991). Korkuların toplumsal aktarımının (transmission) kadınlar arasında erkeklere göre daha yaygın olduğu, kadınların "rol örneği" yoluyla korkuyu öğrenmeye daha duyarlı olup, korkunun bu "rol ölçeği" ile sanki bulaşma gösterdiği bildirilmektedir (Fredrikson ve ark. 1996). Bu görüş, çalışmamızın sonuçlarına göre erkeklerde yaş ile korku yoğunluğu ve yaygınlığı azalırken, kızlarda değişiklik göstermemesi bulgusunu da açıklayabilir. Ayrıca öz bildirim ölçeklerinde kızların erkeklere göre daha çok korku ve kaygı bildirmesinde, kızların korku ve kaygılarını erkeklere oranla daha rahat ifade etmelerinin etken olabileceği ileri sürülmüştür (Özusta 1995). Özellikle toplumumuzda erkeklere atfedilen roller gereği erkek çocuklar korkularını tam olarak ifade edememiş olabilirler. "Erkek adam korkmaz", "Erkek adam ağlamaz" deyişleri bu konuda erkeklerden toplumsal beklentileri ortaya koymaktadır. Bu toplumsal beklentiler doğrultusunda yetişen çocuklar için "korku" kadınsı bir özellik olabilmektedir (Bilir ve ark. 1991).

Sosyoekonomik duruma göre korku yoğunluğu ve yaygınlığının farklılık göstermemesi, sosyoekonomik durumu düşük çocuklarda korkuların daha yoğun ve yaygın olduğunu bildiren çalışmalardan farklıdır (Shore ve Rapport 1998). Ancak çalışmamızda sosyoekonomik durumun yalnızca okul türüne ve anne baba eğitimine göre değerlendirilmesi bu sonucu kısıtlar niteliktedir.

Çalışmada korku yoğunluğu ve yaygınlığının depresyon ve kaygı düzeyleriyle ve fiziksel kötüye kullanım öyküsüyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bulgular çocukluk korkularının depresyon ve kaygı, özellikle de kaygı düzeyleriyle koşut gittiğini bildiren diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Ollendick ve ark. 1991, Dong ve ark. 1994, Muris ve ark. 1996). Bunda her ne kadar korku ve kaygıyı ayıran birçok farklılık olsa da, her ikisinde de benzer klinik belirtilerin, benzer aşırı uyarılma durumunun ve buna bağlı fizyolojik belirtilerin bulunması etken olabilir (Erol ve Öner 1999).

Fiziksel olarak kötüye kullanılan ya da aile içi şiddete tanık olan çocuklarda korkuların sık görüldüğü bildirilmektedir (Bilir ve ark. 1991). Bu çocuklar çevrelerindeki olumsuz olaylar üzerinde denetim sağlayamadıklarını düşünmekte, öğrenilmiş çaresizlik ve umutsuzluk duygularını yaşamakta, benlik saygıları düşmekte, kaygı ve depresif belirtiler göstermektedirler (Fantuzzo ve ark. 1997, Flisher ve ark. 1997, Kaplan ve ark. 1998).

En yoğun görülen on korku türüne bakıldığında, okula göre korkuların birkaçının sıra değişimi dışında belirgin bir farklılık dikkati çekmezken, cinsiyete ve yaşa göre kimi farklılıklar dikkati çekmektedir. Kızlarda "çıplak görülmek", "kaçırılmak", "okulda zayıf not almak", "havasızlıktan, dumanda boğulmak" gibi daha çok tehlike ve güvenlikle ilgil korkular görülmektedir. Çocukluk çağındakilerle ergenliktekiler de "çıplak görülmek", "sınavda başarısız olmak", "okulda zayıf not almak" gibi toplumsal korkularda farklılaşmaktadır. Bu bulgular daha çok, doğu kültüründe yapılmış çalışmalarla benzerlik göstermektedir ve çocuk yetiştirme ve eğitimdeki kültürel ayrılıklara bağlanmaktadır (Dong ve ark. 1994, Ollendick ve ark. 1996). Doğu kültüründe değerler, toplumsal kurallara aşırı bağlı olmayı, kendini denetleyebilmeyi ve duygusal olarak kısıtlayabilmeyi içermekte, toplum kişiyi toplumsal kurallara uymak konusunda zorlamaktadır (Ollendick ve ark. 1996). Bu bağlamda dikkati çeken bir bulgu da, her yaş grubunda, her iki cinsiyette, her iki okulda en yoğun görülen beş korkunun aynı olmasıdır. Bu korkular aileden ayrılık, ölüm ve cehennemle ilgilidir. Doğu toplumlarında anne babalar genellikle aşırı koruyucu-kolla-

yıcı olup, çocuğun ya da ergenin özerkleşmesini engelleyebilmekte, aşırı denetimci davranmakta, hatta zaman zaman kendine güven ve özerk davranmak anne babaya karşı koyma, disiplinsizlik gibi algılanabilmektedir (Shore ve Rapport 1998). Bu toplumlarda aile bağları sıkı olup, geleneksel aileye değer verilmekte, anne babalar çocuklarını yetiştirirken "bağımsızlık, özerklik" yerine aile bireylerinin "karşılıklı dayanışma" içinde birarada tutulmasına özen göstermektedirler (Ginsburg ve Silverman 1996). Bu değerlerle yetişen çocuklarda aileden ayrılmayla ilgili kaygılar yoğun olabilmektedir. Cehennem korkusu ise din kültürümüzle açıklanabilir. Diğer korkular içinde %1.1 çocuğun belirttiği "Allah" korkusu da din kültürümüze bağlanabilir.

Araştırmada elde edilen korku yoğunluğu puanlarının ortalaması Erol ve arkadaşlarının (1990) sonuçlarıyla karşılaştırıldığında, kızların puanlarının benzerlik göstermesine karşın, çalışmamızdaki erkeklerin puanları daha düşüktür. Bu bulgu, Erol ve arkadaşlarının (1990) çalışmasına 13 yaşın üzerindeki çocukların alınmamasına bağlı olabilir, çünkü araştırmamızda kızlarda yaşla korku yoğunluğu puanları ilişki göstermezken, erkeklerde yaş yükseldikçe korku yoğunluğu puanları azalmaktadır.

Dikkati çeken bir başka bulgu da 110 korku türünün içinde yer almamasına karşılık, "diğer" olarak belirtilen "tecavüze uğrama" korkusudur. Bu korkuyu bildirenlerin beşi de kız çocuğudur ve ortaokul öğrencisidir. Yurt dışı çalışmalarda kız ergenlerde sık görülen korkular arasında yer almasına karşın (Shore ve Rapport 1998), "tecavüze uğrama" korkusunun Korku Tarama Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanan biçiminde yer alması ileride yapılacak çalışmalarda önemli olabilir. Bu nedenle Korku Tarama Ölçeği'nin gözden geçirilmiş biçiminin Türkçe'ye uyarlanmasının, geçerlik ve güvenilirliğinin sınanmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak, çocukluk ve ergenlikteki korku türleri ve yoğunlukları yaş, cinsiyet gibi değişkenlerle farklılık gösterse de toplumsal değerler ve kültürel özelliklerden de önemli ölçüde etkilenebilmektedir. Çocuk ve ergenler zaman zaman gerçek korkulardan çok kültüre özgü özellikleri yansıtan korkular sergileyebilmektedir.

Bu konuda yapılacak kültürler arası karşılaştırmalı çalışmalar toplumumuza özgü korkular ve gelişme süreçlerini ortaya koyması bakımından ilgi çekici olabilir. Ayrıca değişik psikopatolojisi olan anne babaların çocuklarındaki ya da değişik aile yapısına sahip çocuklardaki korku türlerinin ve yoğunluklarının araştırılmasının da korkunun gelişimiyle ilgili varsayımlara katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. İlk kez ortaya konan ya da bu çalışmaya özgü bir sonuç olmasa da fiziksel kötüye kullanım ve aile içi şiddete tanık olma ile korkunun ilişkili bulunması, bu konuda yapılacak eğitim ve önleme çalışmalarının çocuğun ruhsal sağlığını koruma ve sürdürmede önemli olacağını bir kez daha göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Bilir Ş, Arı M, Dönmez NB, Atik B, San P (1991) Türkiye'nin 16 ilinde 4-12 yaşlar arasındaki 50473 çocuğa fiziksel ceza verme sıklığı ve buna ilişkin problem durumların incelemesi. *Aile ve Toplum* 57-70.
- Dellisch H (1991) Krankmachende Angst in der Familie. *Kinderpsychol Kinderpsychiatrie* 40: 128-133.
- Dong Q, Yang B, Ollendick TH (1994) Fears in Chinese children and adolescents and their relations to anxiety and depression. *J Child Psychol Psychiatry* 35: 351-363.
- Erol N, Şahin N, Özcebe H (1990) Çocukluk Korkuları: Korku Tarama Ölçeği'nin psikometrik özellikleri ve gecekondü kesimine ilişkin norm çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi* 1(1): 31-38.
- Erol N, Şimşek Z, Keçeci M (1997) Türkiye Ruh Sağlığı Profili: çocuk ve gençlerde yeterlilik alanları ile sorun davranışlarının dağılımı: Türkiye Ruh Sağlığı Profili: ön rapor içinde. N Erol, C Kılıç, M Ulusoy, M Keçeci, Z Şimşek (eds). *Aydoğdu Ofset*, Ankara.
- Erol N, Öner Ö (1999) Anksiyeteye yeni bakışlar. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 6(1): 52-60.
- Fantuzzo J, Brouch R, Beriama A, Atkins M, Marcus S (1997) domestic violence and children: prevalence and risk in five major U.S. cities. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 36:116-112.
- Flisher AJ, Kramer Ra, Howen CW, Greenwald S, Alegria M, Bird HR, Canino G, Connell R, Moore RE (1997) Psychosocial characteristics of physically abused children and adolescents. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 36: 123-131.
- Fredrikson M, Annas P, Fischer H, Wik G (1996) Gender and age differences in the prevalence of specific fears and phobias. *Behav Res Ther* 34 33-39.
- Ginsburg GS, Silverman WK (1996) Phobic and anxiety disorders in hispanic and caucasian youth. *J Anxiety Disorders* 10: 517-528.

Kazdin AE, Moser J Colbus D, Bell R (1985) Depressive symptoms among physically abused and psychiatrically disturbed children. *J Abnorm Psychol* 94: 298-307.

Kaplan SJ, Pelcovitz P, Salzinger S, Weiner M, Mandel FS, Lesser ML, Labruna VE (1998) Adolescent physical abuse : risk for adolescent psychiatric disorders. *Am J Psychiatry* 155: 954-959.

Muris P, Steerneman P, Merckelbach H, Meesters C (1996) The role of parental fearfulness and modeling in children's fear. *Behav Res Ther* 34: 265-268.

Ollendick TH, Yule W (1990) Depression in British and American children and its relation to anxiety and fear. *J Consult Clin Psychol* 58: 126-129.

Ollendick TH, King NJ (1991) Origins of childhood fears: an evaluation of Rachman's theory of fear acquisition. *Behav Res Ther* 29:117-123.

Ollendick TH, Yule W, Ollier K (1991) Fears in British children and their relationship to manifest anxiety and depression. *J Clin Psychol Psychiat* 32:321-331.

Ollendick TH, Yang B, King NJ, Dong Q, Akande A (1996) Fears in American, Australian, Chinese, and Nigerian children and adolescents: a cross-cultural study. *J Child Psychol Psychiatry* 37: 213-220.

Özusta Ş (1995) Çocuklar İçin Durumluk-Süreklilik Kaygı Envanteri uyarlaması, geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi* 10(34): 32-44.

Öy B (1991) Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği: geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi* 2: 132-136.

Öy B, İlgen R, Ekmekçi A, Türkmen M, Yılmaz N, Başoğlu N (1995) Çocuklar İçin Durumluk- Sürekli Kaygı Envanteri'nin ilkökul ve ortaokul öğrencilerine uygulanması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 2(2): 76-81.

Shore GN, Raport (1998) The Fear Survey Schedule for Children-revised (FSSC-HI) ethnocultural variations in children's fearfulness. *J Anxiety Disord* 12: 437-461.

EK 1: Anne baba tarafından uygulanan fiziksel kötüye kullanımı tarama formu

1. Annem ya da babam bana vurur ya da beni döver.

2. Annem ya da babam beni bir yerlerim çürüyecek ya da iz kalacak kadar döver.

3. Annem ya da babam beni bir yerlerim kırılacak ya da doktora, hastaneye gitmek zorunda kalacak kadar döver.

4. Annem ya da babam beni arkadaşlarımın, öğretmenlerimin ya da komşularımızın dikkatini çekecek kadar döver.

5. Annem ya da babam beni oklava, terlik gibi cisimlerle döver.